

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.1>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ТОВАРИСТВАХ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Бажанов Валентин Олександрович,

orcid.org/0000-0002-6069-7976

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Метою статті є виявлення недоліків правового регулювання корпоративних правовідносин у товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю і висвітлення власних позицій щодо їх подолання (усунення). У статті підтримується позиція щодо розуміння під корпоративними правовідносинами відносини членства в юридичній особі, незалежно від мети здійснення її діяльності, змістом яких є членські (корпоративні) права та обов'язки.

Автором визначено, що чинним законодавством передбачено можливість встановлення в статуті права на внесення додаткових вкладів під час збільшення статутного капіталу лише певним учасникам товариства. Така модель правового регулювання дозволяє внести подібне положення до статуту трьома-чвертями голосів, з огляду на що, створює передумови для зловживання суб'єктивними правами на шкоду міноритарним учасникам товариств. Відповідно, запропоновано обумовити внесення до статуту положення щодо надання права на внесення додаткових вкладів лише певними учасниками необхідністю прийняття одностайного рішення загальними зборами.

Зроблено висновок, що підхід, за яким інститут правочинів із заінтересованістю та процедура погодження таких правочинів застосовується лише за умови прийняття одностайного рішення загальними зборами про внесення відповідного положення в статуті є недосконалим. Недобросовісні учасники товариства не позбавляються права голосу та мають можливість перешкодити встановленню процедури погодження правочинів із заінтересованістю, що не дозволяє досягнути мети існування цього інституту в межах товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Підкреслено, що в національному законодавстві існує невизначеність щодо можливості встановлення вимоги дотримання кворуму в статуті товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю. Аналіз судової практики щодо даного питання дозволив стверджувати, що, попри відсутність прямої заборони, чинне законодавство встановлює чіткі вимоги, з дотриманням яких пов'язується прийняття рішень загальними зборами з тих чи інших питань порядку денного. При цьому, чинне законодавство не передбачає можливості визначити умови прийняття рішень загальних зборів у інший спосіб, окрім як змінити необхідну кількість голосів для прийняття рішень з питань порядку денного, щодо яких не встановлена вимога одностайного голосування.

Ключові слова: корпоративні правовідносини, корпоративні права, статут, статутний капітал, товариство з обмеженою відповідальністю, додатковий вклад, правочини із заінтересованістю, рішення загальних зборів.

Bazhanov V. Certain aspects of corporate legal relations in limited liability companies and additional liability companies

The purpose of the article is to identify the shortcomings of legal regulation of corporate legal relations in limited liability and additional liability companies and to present the author's own suggestions for their overcoming (elimination). The article supports the position that corporate

legal relations are understood as the relationship of membership in a legal entity, regardless of the purpose of economic activity, the content of which is membership (corporate) rights and obligations.

The author finds that current legislation provides for the possibility of establishing in the charter the right to make additional contributions when increasing the authorized capital only to certain shareholders of a company. Such a model of legal regulation allows introducing such a provision into the charter by three-fourths of the votes, and thus creates prerequisites for abuse of individual rights to the detriment of minority shareholders. Accordingly, it is suggested to condition the inclusion of a provision in the charter that grants the right to make additional contributions only to certain participants on the need for a unanimous decision by the general meeting.

The author concludes that the approach according to which the concept of related party transactions and the procedure for approval of such transactions are applied only upon a unanimous decision of the general meeting to introduce a relevant provision in the charter is imperfect. Unscrupulous shareholders of the company are not deprived of the right to vote and have the opportunity to prevent the establishment of the procedure for approval of related-party transactions, which does not allow achieving the purpose of this institution within limited liability and additional liability companies.

It is emphasized that there is an uncertainty in the national legislation regarding the possibility of establishing the quorum requirement in the charter of a limited liability company or additional liability company. The analysis of the court practice on this issue has led to the conclusion that, despite the absence of an express prohibition, the current legislation establishes clear requirements that are linked to the adoption of decisions by the general meeting on certain agenda items. At the same time, the current legislation does not provide for the possibility to determine the conditions for adopting resolutions of the general meeting in any other way, except for changing the required number of votes for adopting resolutions on agenda items that do not require unanimous voting.

Key words: *corporate legal relations, corporate rights, charter, shared capital, limited liability company, additional contribution, related-party transactions, resolution of the general meeting.*

Перш ніж перейти до аналізу окремих законодавчих положень у розрізі правового регулювання корпоративних правовідносин у товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю, варто визначитися з тим, які саме правовідносини повинні розглядатися як корпоративні.

Ряд вчених, серед яких В. М. Кравчук, О. І. Харитонова та інші під корпоративними розуміють правовідносини, які пов'язані з членством у юридичній особі [1, с. 25; 2, с. 328]. Проте, серед учених наразі відсутній консенсус щодо меж існування корпоративних правовідносин та складу класифікаційних ознак, за якими такі відносини варто виділяти – чи варто обмежуватися відносинами членства, чи ні.

Так, на думку О. М. Вінник та І. В. Лукач, під корпоративними правовідносинами слід розуміти правовідносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів), і забезпечують

збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [3, с. 22] [4, с. 126-127, 165].

На нашу думку, подібна позиція вчених щодо визначення поняття корпоративних правовідносин є дискусійною. З метою характеристики корпоративних правовідносин у такий спосіб використовуються різні критерії для обґрунтування приналежності до суб'єктів корпоративних правовідносин «опосередкованих» та «безпосередніх» учасників корпоративних правовідносин: одні з них здійснюють корпоративні права та є учасниками юридичних осіб, інші – не здійснюють корпоративні права та не є учасниками юридичних осіб. За такої позиції, корпоративними є одночасно членські та не членські відносини; відносини щодо реалізації корпоративних прав та відносини лише щодо сприяння в їх реалізації іншими особами. На нашу думку, подібна позиція є суперечливою, тому не може бути покладеною в основу доктринального розуміння «корпоративних правовідносин».

Водночас, С. В. Батрин під корпоративними правовідносинами розуміє «відносини з опосередкованого підприємництва, адже корпоративне господарювання орга-

нізується власником (який набуває статусу учасника корпорації) з кінцевою метою одержання прибутку від такої форми господарської активності» [5, с. 10].

З нашої точки зору, недоліком наведеного визначення є те, що корпоративні правовідносини звужуються до членських відносин лише в тих юридичних особах, які здійснюють підприємницьку діяльність. Якщо порівняти між собою корпоративні правовідносини в межах підприємницького та непідприємницького господарського товариства, то їхня відмінність полягає в обсягу членських (корпоративних) прав, у той час як сутнісно правовідносини є тотожними.

У свою чергу, О. І. Харитонова корпоративні правовідносини, також визначає як суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі створенням юридичних осіб та участю в їх діяльності [2, с. 328].

Схожий підхід закладено законодавцем у визначенні корпоративних правовідносин, що наведено у ч. 6 ст. 96¹ Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Відповідно до вказаної норми, корпоративними відносинами є відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, у тому числі які виникають між ними до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав [6; ст. 96¹].

На нашу думку, такий підхід – доктринальний та законодавчий – є доволі дискусійним. Ключовим недоліком подібного визначення є відсутність системності (узгодженості), оскільки єдиним поняттям «корпоративних правовідносин» охоплюються взаємовиключні суспільні відносини, як до набуття участі в юридичній особі (до створення останньої), так і після.

У цьому сенсі, варто погодитися з М. К. Богуш, що за такого підходу незрозуміло, у чому полягає відмінність відносин по створенню товариства (класичної юридичної особи, в межах якої виникають корпоративні правовідносини – прим. В. О.) від відносин по створенню будь-якої юридичної особи у цілому [7, с. 47].

Окрім цього, варто зазначити, що саме членство в юридичній особі визначає спе-

цифіку корпоративних правовідносин, оскільки без набуття відповідного статусу не виникають корпоративні права, а без останніх – відсутній зміст корпоративних правовідносин.

Звертаємо увагу, що законодавець у ч. 1 ст. 96¹ ЦК України визначає корпоративні права саме як сукупність правомочностей учасника юридичної особи, що лише підкреслює дискусійність позиції щодо існування корпоративних правовідносин до створення юридичної особи.

Таким чином, під корпоративними правовідносинами доречно розуміти відносини щодо участі в юридичній особі, незалежно від мети здійснення її діяльності, змістом яких є членські (корпоративні) права та обов'язки.

Визначившись із поняттям корпоративних правовідносин, пропонуємо перейти до аналізу окремих аспектів правового регулювання в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю (далі – ТОВ та ТДВ, відповідно).

Своє дослідження ми розпочнемо з положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»), присвячених збільшенню статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів.

Так, відповідно до ч. 1, 2 ст. 16 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», збільшення статутного капіталу ТОВ та ТДВ допускається за умови, що всі учасники повністю внесли свої вклади до статутного капіталу, товариство не володіє часткою у власному статутному капіталі [8, ст. 16].

Внесення додаткових вкладів до статутного капіталу є одним із способів збільшення останнього і передбачає власну процедуру реалізації.

Відповідно до ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», при збільшенні статутного капіталу за рахунок внесення додаткових вкладів, кожен учасник товариства має *переважне право зробити додатковий вклад* у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його частки у статутному капіталі [8, ст. 18].

Варто звернути увагу на той факт, що у ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» законодавець визначає право учасників на внесення додаткових вкладів як переважне.

Однак таке формулювання законодавця є дещо неточним, оскільки про переважність прав учасників товариства можна вести мову лише тоді, якщо реалізація цих прав буде пріоритетною відносно іншої категорії осіб. Проте, треті особи залучаються до процедури внесення додаткових вкладів до статутного капіталу лише за умови, що це буде передбачено статутом (ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»). Натомість, право учасників на внесення додаткових вкладів до статутного капіталу законодавець визначає як переважне безвідносно до участі будь-яких третіх осіб, окрім учасників. Відповідно, у випадку, коли участь третіх осіб у збільшенні статутного капіталу не передбачена, то варто вести мову тільки про право учасника товариства, у силу відносин участі, вносити (або не вносити) додатковий вклад до статутного капіталу, а не його переважний характер.

З огляду на зазначене, пропонуємо змінити формулювання ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та залишити згадку про переважне право учасників на внесення додаткових вкладів лише у випадку залучення третіх осіб до процедури збільшення статутного капіталу в обраний спосіб.

Поряд з цим, пропонуємо звернути увагу на інший недолік правового регулювання процедури збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів, яким законодавець, на нашу думку, фактично, встановлює передумови для зловживання на шкоду міноритарним учасникам товариства.

За загальним правилом, правом на внесення додаткових вкладів при збільшенні статутного капіталу наділені всі учасники ТОВ чи ТДВ.

Водночас, чинним законодавством передбачена можливість учасників відступити від положень законодавства та обмежити коло осіб, які можуть вносити додаткові вклади.

Так, згідно ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» статутом або одностайним рішенням загальних зборів учасників, в яких взяли участь всі учасники товариства, може встановлюватися право лише певних учасників чи лише третіх осіб вносити додаткові вклади.

Зазначимо, що судова практика з приводу застосування наведеної правової норми є досить незначною.

Зокрема, Північний апеляційний господарський суд у Постанові від 16.09.2020 у справі № 911/3156/19 визнав недійсним рішення про залучення коштів до статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів лише певних учасників, оскільки при прийнятті оскаржуваного рішення не було дотримано вимоги щодо одностайності [9].

У межах даної судової справи аналізувалося питання надання права на внесення додаткових вкладів лише певним учасникам.

Незначний обсяг судової практики щодо застосування ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» стосовно внесення додаткових вкладів певними учасниками чи лише третіми особами обумовлює і той факт, що в наведеній правовій нормі міститься певний недолік, який, станом на сьогодні, все ще не усунуто.

Справа в тому, що, на основі застосування граматичного та логічного аналізу норми ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», можна зробити висновок, що вимога щодо одностайності встановлена лише відносно рішення загальних зборів про збільшення статутного капіталу, яким право вносити додаткові вклади надаватиметься лише певним учасникам товариства чи третім особам. Аналогічним чином ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» тлумачиться Ю. Ю. Поповим та В. А. Васильєвою [10, с. 111] [11, с. 103]. Натомість, якщо право вносити додаткові вклади лише певними учасниками буде встановлюватися в статуті, такі зміни вноситимуться за звичайною процедурою – шляхом прийняття трьома чвертями голосів рішення загальних зборів про внесення змін до статуту товариства. Подібна модель правового регулювання створює передумови для розмиття часток в статутному капіталі міноритарних учасників.

Так, учасники, які одноосібно чи сукупно володіють частками розміром 75% статутного капіталу здатні повністю усунути від процедури збільшення статутного капіталу міноритарних учасників, частка яких одноосібно або в сукупності не перевищує 25% статутного капіталу, та навіть примусити їх вийти зі складу учасників товариства. При цьому зазначимо, що за умови встановлення права лише певних учасників на внесення додаткових

вкладів в статуті саме *рішення загальних зборів про внесення відповідних змін* є правостановлюючим фактом, який обумовив виникнення такого обмеження. Відповідно, прийняте у відповідності з положеннями статуту *рішення загальних зборів про збільшення статутного капіталу* не може розглядатися як таке, що потребує одностайності, а отже в міноритарних учасників товариства немає жодного інструменту протидіяти подібним зловживанням на шкоду їх інтересам.

З метою усунення зазначеного недоліку, пропонуємо ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» викласти у такій редакції: «Статутом, зміни до якого внесені одностайним рішенням загальних зборів або одностайним рішенням загальних зборів про збільшення статутного капіталу може встановлюватися інший порядок збільшення статутного капіталу». Решту ч. 8 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» пропонуємо залишити без змін.

Наступний недолік правового регулювання корпоративних відносин в межах ТОВ та ТДВ, на який, на нашу думку, потрібно звернути увагу, пов'язаний з інститутом правочинів із заінтересованістю.

Під правочином із заінтересованістю в науці прийнято розуміти правочин, що вчиняється товариством, і щодо якого особи, визначені законом (заінтересовані особи), отримують особисту вигоду як майнового, так і немайнового характеру, що суперечить чи може суперечити інтересам товариства, або, іншими словами, вступає в конфлікт інтересів з товариством, і вчиняється в особливому порядку, недотримання якого тягне за собою визнання недійсним такого правочину за позовом товариства або його акціонерів [12, с. 165].

Щодо правочинів із заінтересованістю, з огляду на існування конфлікту інтересів, встановлено особливу процедуру його вчинення, яка полягає в отриманні погодження з боку уповноваженого органу управління та усунення від участі в прийнятті рішення особи, щодо якої наявна заінтересованість. Так, наприклад, ч. 3 ст. 98 ЦК України передбачено, що учасник товариства не має права голосу при прийнятті загальними зборами товариства рішень з питань щодо вчинення з ним правочину. Відповідно до ч.ч. 10, 12 ст. 107

Закону України «Про акціонерні товариства», член наглядової ради, ради директорів або акціонер, які є заінтересованими у вчиненні правочину, позбавляються права голосу з питання вчинення такого правочину [13, ст. 107].

Слід зазначити, що в питанні регулювання інституту правочинів із заінтересованістю в ТОВ та ТДВ законодавець обрав диспозитивний метод правового регулювання – відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 45 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» положення про порядок погодження правочинів із заінтересованістю застосовуються лише за умови, що учасники товариства дійдуть згоди щодо їх встановлення шляхом прийняття одностайного рішення на загальних зборах.

Проте, варто звернути увагу, що існує недолік у законодавчому регулюванні вказаної моделі.

Передбачивши необхідність встановлення порядку погодження правочинів із заінтересованістю шляхом прийняття одностайного рішення загальними зборами, законодавець створив передумови для зловживання корпоративними правами на шкоду іншим учасникам.

Так, будь-яка особа чи група осіб, незалежно від розміру частки у статутному капіталі, за наявності можливості тим чи іншим чином вплинути на одноосібний чи колегіальний орган товариства щодо укладення вигідного їм правочину, здатна перешкодити прийняттю рішення про встановлення процедури погодження правочинів із заінтересованістю. Тобто, інститут та пов'язана з ним процедура, запроваджені законодавцем задля попередження заподіяння шкоди інтересам товариства через наявний конфлікт інтересів, не здатен функціонувати саме в тих умовах, для яких він і призначений.

З огляду на вищенаведене, з метою створення передумов для реального функціонування інституту правочинів із заінтересованістю в межах ТОВ та ТДВ, слід переглянути існуючий механізм його реалізації. На нашу думку, порядок погодження правочинів із заінтересованістю повинен визначатися та застосовуватися в силу вказівки закону. Якщо учасники товариства дійдуть висновку, що передбачена процедура не відповідає характеру управління в товаристві (ступінь особис-

тих зв'язків, незначна вартість вчинюваних директором правочинів тощо), то вони повинні мати можливість виключити застосування порядку погодження значних правочинів в статуті. Однак, з метою попередження зловживанням з боку мажоритарних учасників чи групи учасників, які володіють частками розміром 50 і більше відсотків статутного капіталу, вважаємо, що таке рішення повинно прийматися одноставним голосуванням.

Наступним аспектом правового регулювання корпоративних правовідносин в ТОВ та ТДВ, на який потрібно звернути увагу, є питання кворуму загальних зборів.

Варто зазначити, що Законом України «Про господарські товариства», положення якого щодо ТОВ та ТДВ нині більше не є чинними, передбачалося, що загальні збори вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів [14]. У такий спосіб законодавець намагався забезпечити прийняття управлінських рішень більшістю учасників від їх загальної кількості, а не кількості присутніх на засіданні загальних зборів.

Чинним ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» безпосередньо не передбачений кворум для загальних зборів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Водночас, згідно ч. 1 ст. 33 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» проведення загальних зборів здійснюється в порядку, встановленому законом та статутом товариства. Наведене викликає питання щодо можливості встановлення кворуму загальних зборів в статуті за відсутності прямої заборони щодо цього в законодавстві.

Верховний Суд у Постанові від 18.06.2020 у справі № 922/298/19 дійшов висновку, що встановлення кворуму в статуті є цілком можливим з огляду на ч. 1 ст. 33 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», з урахуванням чого, визнав недійсним рішення загальних зборів, прийняте без дотримання кворуму, встановленого статутом [15].

Проте, на нашу думку, така позиція, хоч і заслуговує на увагу з формально-юридичної точки зору, утім дещо суперечить системному аналізу положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ».

Нині не чинна ст. 60 ЗУ «Про товариства», якою передбачався кворум загаль-

них зборів учасників товариства була присвячена порядку прийняття рішень вищим органом управління. Натомість, питанню порядку прийняття рішень у ТОВ та ТДВ присвячена ст. 34 чинного ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», і, на відміну від ст. 60 ЗУ «Про товариства», у ній закладено інший підхід – прийняття рішень пов'язується виключно з наявністю необхідної кількості голосів. Власне, саме така позиція щодо питання законності встановлення кворуму в статуті і є домінуючою в судовій практиці.

Так, Верховний Суд у Постанові від 10.11.2021 у справі № 910/11992/20; у Постанові від 24.05.2022 у справі № 922/1659/21 зазначає, що відсутність прямої заборони на встановлення кворуму в статуті не свідчить про те, що таке положення статуту не суперечитиме закону [16; 17].

На думку суду, заборона встановлення в статуті кворуму впливає, як із змісту статті 34 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка пов'язує факт прийняття рішень загальними зборами учасників лише з наявністю необхідної кількості голосів учасників, що підтримали таке рішення, і передбачає можливість встановлювати у статуті товариства лише іншу кількість голосів, тим самим імперативно забороняє інше, так і з мети законодавчих змін (виключення поняття кворуму та можливості встановлення кількості голосів учасників для кворуму) – надання більших гарантій реалізації корпоративних прав учасників в управлінні товариством та прийняття ними рішень, запобігання та унеможливлення зловживання правом не брати участь у зборах, що призводить до блокування прийняття рішень більшістю.

Висновки. У процесі аналізу правового регулювання корпоративних правовідносин у ТОВ та ТДВ було виявлено ряд недоліків, зокрема, пов'язаних із збільшенням статутного капіталу за рахунок додаткових внесків, із правочинами із заінтересованістю, із проведенням загальних зборів.

На підставі здійсненого дослідження були розроблені способи подолання зазначених недоліків, а саме запропоновано: змінити формулювання ч. 2 ст. 18 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та залишити згадку про переважне право учасників на внесення додат-

кових вкладів лише у випадку залучення третіх осіб до процедури збільшення статутного капіталу в обраний спосіб; порядок погодження правочинів із заінтересованістю визначати та застосовувати в силу

вказівки закону; підтримати актуальну судову практику щодо заборони на встановлення кворуму загальних зборів учасників у статуті товариства, оскільки таке положення статуту буде суперечити закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : дис. ... докт. юр. наук: 12.00.03. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2009. 430 с.
2. Харитоновна О. І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2011. Т. 10. с. 324-334.
3. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2004. 34 с.
4. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2016, 474 с.
5. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.04 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ. 2012. 203 с.;
6. Цивільний кодекс : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Богуш М. К. Захист прав та інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2018. 240 с.
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
9. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 16.09.2020 у справі № 911/3156/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91839780>.
10. Попов Ю. Ю. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : наук.-практ. комент. Київ : К.І.С., 2019. 392 с.
11. Васильєва В. А. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Харків : Право, 2020. 336 с.
12. Штим Т. Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2014. 242 с.
13. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
14. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
15. Постанова Верховного Суду від 18.06.2020 у справі № 922/298/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91839780>.
16. Постанова Верховного Суду від 10.11.2021 у справі № 910/11992/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101472930>.
17. Постанова Верховного Суду від 24.05.2022 у справі № 922/1659/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104516491>.